

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук,
завідувача кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету

Вищого навчального закладу «Національна академія управління»
Чуба Антона Володимировича на дисертацію
Худолея Ярослава Григоровича на тему «Юридична відповідальність за
правопорушення в мережі Інтернет: загальнотеоретичний аспект»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань
08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми.

Обрана здобувачем тема дослідження вписується у широкий контекст сучасних перетворень правового регулювання, зумовлених цифровою трансформацією суспільних відносин. Зростання кількості правопорушень у кіберпросторі, їх суттєва латентність, транснаціональна природа та якісно нові форми деліктної поведінки, що не мають аналогів у традиційному праві, ставлять перед загальною теорією права завдання концептуального осмислення феномену юридичної відповідальності за умов цифровізації.

Особливої наукової цінності тема набуває в контексті перетину галузевих правових інститутів, де класичні конструкції кримінальної, цивільної та адміністративної відповідальності виявляються недостатніми для охоплення нових форм протиправної поведінки у мережі Інтернет. Відсутність уніфікованої міжнародно-правової бази, поєднання «твердого» права з механізмами саморегуляції та зростаюча роль цифрових платформ як квазінормативних суб'єктів – усе це формує запит на загальнотеоретичне дослідження, здатне запропонувати системну відповідь на виклики цифрової доби.

Додаткового значення тема набуває з огляду на практику реформування вітчизняного законодавства у сфері кіберпростору, стратегічний курс України на інтеграцію до Європейського Союзу, а також потребу адаптації норм про юридичну відповідальність до стандартів ЄС – зокрема Регламенту (ЄС) 2016/679 (GDPR), Регламенту про штучний інтелект (AI Act) та Регламенту про цифрові послуги (DSA).

Отже, є всі підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження Худолєя Я. Г. на тему «Юридична відповідальність за правопорушення в мережі Інтернет: загальнотеоретичний аспект» є актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»: «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384). Тематика дослідження органічно вписується у зазначений науковий напрям та логічно пов'язана з навчальними дисциплінами юридичного факультету.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Рівень обґрунтованості наукових положень дисертаційного дослідження загалом відповідає вимогам, що ставляться до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії. Здобувач демонструє добре опанування теоретичного матеріалу, опираючись на джерельну базу, яка налічує 227 найменувань і охоплює не лише праці вітчизняних учених, а й значний масив іноземної наукової літератури з теорії права, кіберправа та інформаційного права.

Структура роботи є виваженою: вступ, три розділи, що поділяються на шість підрозділів, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел та додатки. Обсяг дисертації становить 228 сторінок, з яких 170 сторінок займає основний текст. Логіка розгортання дослідницького матеріалу є послідовною: від аналізу доктринальних засад інституту відповідальності (розділ 1) – через характеристику правопорушень у мережі Інтернет та міжнародних стандартів (розділ 2) – до визначення проблемних аспектів та перспектив розвитку досліджуваного інституту (розділ 3).

Особливо слід відзначити застосування порівняльно-правового методу в підрозділі 2.1, де проведено системний аналіз міжнародних стандартів, зокрема Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність 2001 року (Будапештська конвенція), Регламенту ЄС 2016/679 (GDPR) та Конвенції № 108 Ради Європи (с. 75–80 дисертації). Ефективним є й застосування кібернетичного методу при дослідженні правових процесів у цифровому середовищі, де алгоритмізація та мережева організація набувають самостійного правового значення.

Загалом, поставлені у вступі мета та завдання реалізовані. Однак у ряді підрозділів, про що йтиметься нижче, є аспекти, що потребують додаткового опрацювання.

Наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна дисертації Худолея Я. Г. визначається насамперед тим, що здобувач здійснив одне з перших у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції комплексних досліджень інституту відповідальності в цифровому середовищі, інтегрувавши загальнотеоретичні підходи з аналізом новітніх технологічних феноменів – блокчейну, систем штучного інтелекту, метавсесвіту, смарт-контрактів.

Серед науково вагомих результатів дослідження, що заслуговують на особливу увагу, виокремлю такі.

По-перше, теоретичний внесок здобувача у систематизацію ознак правопорушень у мережі Інтернет є значним: у підрозділі 2.2 дисертації виокремлено та обґрунтовано одинадцять специфічних ознак інтернет-деліктів, що відмежовують їх від класичних правопорушень, зокрема: відсутність територіальної визначеності, технологічна складність, дистанційність та віртуалізація дій, анонімність та псевдоанонімність суб'єкта, масовість та колективний характер впливу, розмитість об'єкта правопорушення, варіативність правового регулювання, транзитивність, автоматизований характер, високий рівень латентності та міждисциплінарний характер (с. 109–118 дисертації). Подібна систематизація не має прямих аналогів у вітчизняній доктрині теорії права.

По-друге, суттєвим внеском у загальну теорію права є розробка чотирикритеріальної класифікації правопорушень у мережі Інтернет: за об'єктом посягання; за способом здійснення; за принципом юрисдикційної належності (територіальною ознакою); за рівнем суспільної небезпеки (с. 124–125 дисертації). Ця класифікація відрізняється від наявних у науковій літературі підходів, що зосереджуються переважно на галузевих критеріях, і формує загальнотеоретичне підґрунтя для уніфікованої кваліфікації інтернет-правопорушень.

По-третє, заслуговує позитивної оцінки обґрунтування концепції «структурної відповідальності» провайдерів цифрових платформ, викладене у підрозділі 3.2 дисертації (с. 153–154). Ідея про зміщення акценту з реактивної моделі відповідальності (усунення наслідків) до превентивної (архітектурне проектування платформи, покликане мінімізувати правопорушення) є оригінальною з позицій загальної теорії права та відповідає новітнім тенденціям розвитку права ЄС у сфері регулювання цифрового середовища.

По-четверте, у підрозділі 2.1 проведено системний порівняльно-правовий аналіз міжнародних стандартів юридичної відповідальності за інтернет-правопорушення – від регіональних (Будапештська конвенція 2001 року, GDPR, Конвенція 108+ Ради Європи) до формуючих глобальних (Конвенція ООН про кіберзлочинність 2024 року), що дозволило виявити тенденцію поступового переходу від фрагментарних регіональних норм до цілісної системи універсальних правил (с. 75–80 дисертації). Зазначений аналіз надає роботі виразного компаративного виміру.

Наведені результати свідчать про достатній рівень наукової новизни дисертаційного дослідження та його самостійний характер.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що вона збагачує загальнотеоретичну доктрину юридичної відповідальності низкою нових концептуальних конструкцій, адаптованих до умов цифрового середовища. Зокрема, введення до наукового обігу таких категорій, як «цифровий делікт»,

«алгоритмічна відповідальність», «структурна відповідальність провайдерів», «вторинна (умовна) відповідальність», сприяє збагаченню понятійного апарату теорії права та формуванню методологічних засад для подальших галузевих досліджень у сфері кіберправа та інформаційного права.

Практичне значення одержаних результатів підтверджується можливістю їх використання у таких сферах:

- правотворчій – при розробці нормативних актів з питань кібербезпеки, відповідальності цифрових платформ, регулювання штучного інтелекту, зокрема при підготовці проекту Закону України «Про штучний інтелект» та гармонізації вітчизняного законодавства з актами ЄС;

- правозастосовній – висновки роботи можуть бути використані при розробці методичних рекомендацій для суддів, прокурорів та слідчих щодо правової кваліфікації злочинів у кіберпросторі, зокрема в умовах збройного конфлікту, за якого інтенсивність кібератак суттєво зросла;

- науково-дослідній – для продовження комплексних досліджень на перетині теорії права, інформаційного права та кіберправа;

- навчальній – при викладанні дисциплін «Теорія держави і права», «Кіберправо», «Міжнародне інформаційне право», «Правове регулювання штучного інтелекту» у закладах вищої юридичної освіти.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях здобувача.

Основні положення та висновки дисертації знайшли відображення у 14 наукових публікаціях, серед яких 6 статей у фахових виданнях та 8 тез доповідей на конференціях і міжнародних правових школах. Статті охоплюють ключові теми дослідження: проблематику юрисдикції в мережі Інтернет, правовий статус кіберпростору, класифікацію видів юридичної відповідальності, правосуб'єктність штучного інтелекту. Зокрема, публікація «Напрями вдосконалення законодавчого регулювання в контексті легалізації та цифровізації IT-бізнесу в мережі Інтернет» (Аналітично-порівняльне правознавство, 2023) та стаття «Захист персональних даних у період дії в Україні правового режиму воєнного стану» (Legal Bulletin, 2023)

демонструють прикладну спрямованість дослідження, тоді як пізніші статті 2025 року розкривають теоретично-концептуальний рівень роботи. Обсяг і зміст публікацій є достатнім для роботи рівня доктора філософії.

Оцінка мови та стилю дисертації.

Дисертаційна робота написана українською мовою. Мова викладу є переважно чіткою, наукові поняття вживаються відповідно до усталеної юридичної термінології. Разом із тим в окремих підрозділах спостерігається надмірне вживання ускладнених синтаксичних конструкцій, що дещо ускладнює сприйняття теоретичних положень. Структура роботи відповідає вимогам, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Вимоги академічної доброчесності.

Здобувач дотримується вимог академічної доброчесності: запозичені ідеї та наукові концепції в тексті роботи супроводжуються відповідними посиланнями, а власні наукові положення аргументуються у межах авторського аналізу та чітко відмежовуються від позицій інших авторів.

Дискусійні положення та зауваження.

Визнаючи загалом вагомий науковий доробок здобувача, вважаю за необхідне висловити низку зауважень, які мають дискусійний характер та потребують відповіді під час публічного захисту.

1. Недостатня увага до юрисдикційного виміру юридичної відповідальності. У підрозділі 3.1 дисертації здобувач детально висвітлює проблемні аспекти реалізації юридичної відповідальності за інтернет-правопорушення (с. 130–145). Водночас питання про те, яким чином визначається компетентна юрисдикція при вчиненні транскордонного інтернет-правопорушення та які критерії – місця вчинення дії, місця настання наслідків чи місця реєстрації платформи – мають пріоритет у вітчизняному правовому порядку, залишається недостатньо розробленим. Здобувач констатує складнощі з встановленням юрисдикції, однак не пропонує критеріальної моделі, яка б дозволила національним правозастосовним органам долати зазначені труднощі на практиці. Під час захисту доцільно

пояснити, яким чином запропонована модель багаторівневої відповідальності вирішує конкретну юрисдикційну колізію.

2. Дискусійним є твердження про можливість визнання права «цифрової власності» на об'єкти метавсесвіту за аналогією з традиційним інститутом власності. У підрозділі 3.1 дисертації (с. 140) автор пропонує визначити право на об'єкти метавсесвіту (віртуальна нерухомість, NFT-токени, цифрові аватари) як різновид права власності, поширивши на них традиційні механізми цивільно-правового захисту. Зазначений підхід є теоретично сміливим, однак потребує додаткового обґрунтування щодо сумісності з чинними нормами Цивільного кодексу України, зокрема положеннями про об'єкти цивільних прав. Зокрема, залишається відкритим питання: чи достатнім є застосування ознаки «нематеріального майна» для кваліфікації таких об'єктів, чи потрібно вводити нову самостійну цивілістичну категорію? Здобувач під час захисту міг би запропонувати конкретний механізм реалізації права на «цифрову власність» у межах чинного права.

3. Недостатнє висвітлення зв'язку між запропонованими концептуальними конструкціями та практикою правозастосування в умовах збройного конфлікту. Дисертація містить посилання на актуальний контекст збройної агресії та тимчасової окупації частини територій України (с. 31 дисертації), однак комплексного аналізу специфіки реалізації юридичної відповідальності за інтернет-правопорушення в умовах воєнного стану здобувач не здійснює. Між тим саме умови воєнного часу породжують нові форми кіберзлочинності – зокрема кібератаки на критичну інфраструктуру, поширення дезінформації, розкрадання персональних даних – які потребують специфічного нормативного реагування. Практичне значення роботи суттєво зросло б, якби автор висвітлив, яким чином запропоновані теоретичні конструкції адаптуються до умов правового режиму воєнного стану.

Разом із тим висловлені зауваження не применшують наукової цінності дисертаційного дослідження та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Загальний висновок.

Дисертація Худолея Ярослава Григоровича на тему «Юридична відповідальність за правопорушення в мережі Інтернет: загальнотеоретичний аспект», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі «Право» за спеціальністю «Право», є самостійною, цілісною та завершеною науковою працею, що містить наукові висновки і рекомендації, які мають важливе теоретичне та практичне значення для правничої науки, правотворчості і правозастосування.

Дисертаційне дослідження, його результати та оформлення відповідають спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Худолей Ярослав Григорович – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету Вищого національного закладу
«Національна академія управління»

Антон ЧУБ

